EYLÜL 1978
Sayı: 9 ● 15 Lira

TARİH

VE EDEBİYAT MECMUASI

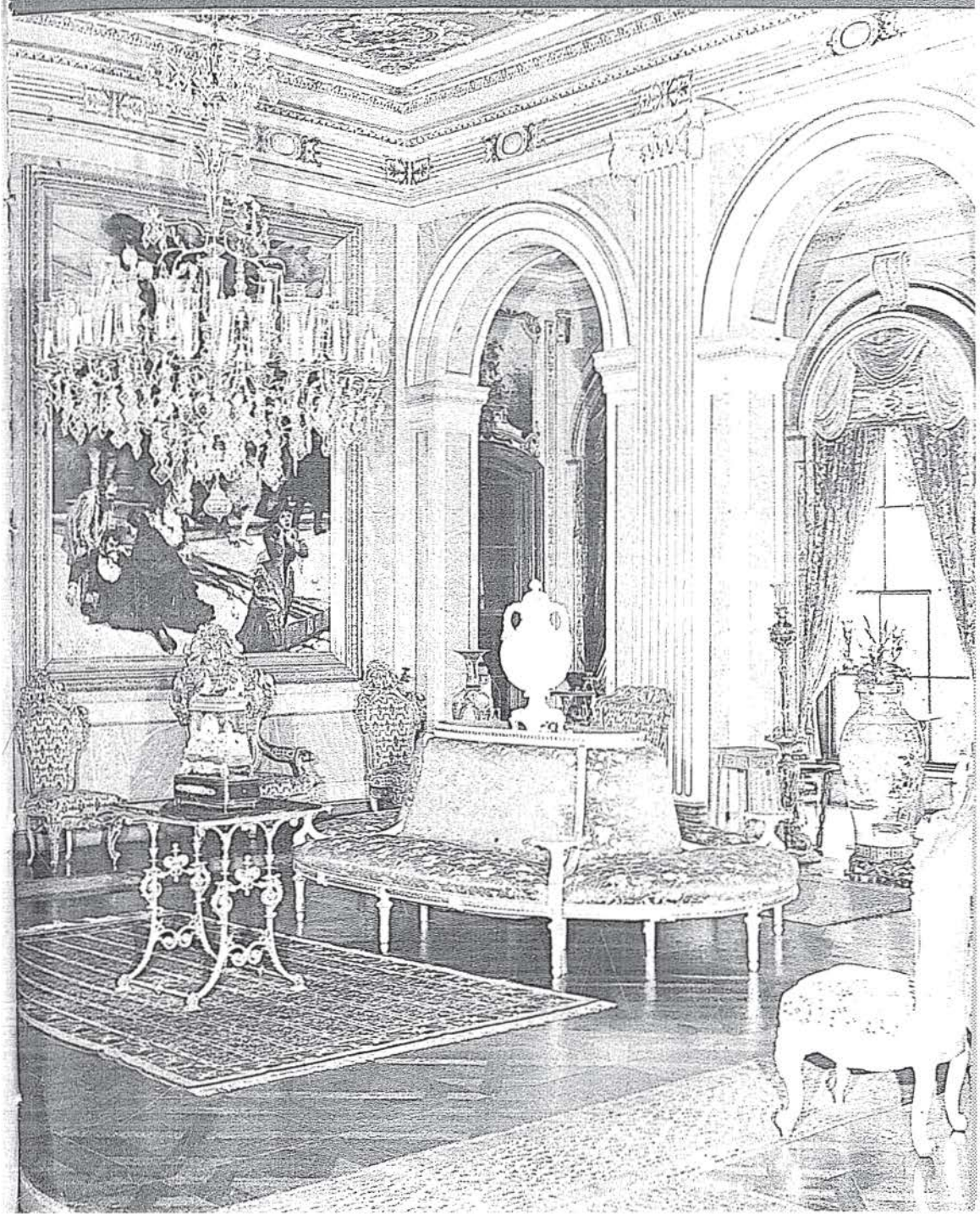

KİLİSEDEN CAMİE ÇEVRİLEN İBADETHANELER

Kariye Camii

Türkler İstanbul'u Batı kültür ve dünyasının elinden alırken bir çağı kapatıp, yeni bir çağ açmakla kalmamış, bu şehre kendi kültür ve sanatlarını da yerleştirerek dünyaya kabul ettirmiştir.

İstanbul 1453 yılında alındıktan sonra Hıristiyan unsurlar her işlerinde olduğu gibi inançlarında da hür bırakılmışlardı. Müslüman halkın ibadetini sağlamak üzere bir yandan yeni yeni camiler yapılırken pek çok kiliselerden bazıları camie çevrilmek suretiyle hem bu ihtiyaç karşılanmış, hem sanat eserlerinin bugüne dek korunmasına yardım edilmiştir.

Büyük bir kısmı Fatih devrinde olmak üzere daha sonraki padişahlar zamanında da bazı kiliseler camie çevrilmiştir. Bazıları ise onarılamıyacak kadar harap olduğundan yıkılmış ve üstlerine yeniden cami ve mescitler kurulmuştur.

Bu ay Kariye Camiini anlatıyoruz.

ERHAN DEMİRUTKU

II. yüzyılda İstanbul'da, Konstantin hamamları yanında 1. Anastas ve İmparatoriçe Ariadne tarafından «Kırk Şehitler» anısına yapılmış bir kilise idi. İstanbul'un altıncı tepesine inşa edilmiştir.

Şimdiki Edirnekapı, Fevzipaşa bulvarının olduğu yerdedir. Buraya «Chora Manastırı» ya da «Horas, Hora, Şehir dışı» denmesinin sebebi şehir dışında kalmasından dolayıdır. Bizans İmparatoru II. Theodos büyük suru yaptırmadan önce kilise şehir dışındaydı. Theodos surlarının yapımından sonra şehir içinde kalmasına rağmen yine aynı adla anıldı.

Bir başka iddia da, «Horas» kelimesi'nin Hz. Meryemin başka bir adı olduğudur. Bu iddiaya göre de mabed Büyük Konstantin tarafından ufak bir manastır olarak yapılmış, sonradan Rahip Teodor ve İmparator Justinianus tarafından onarılmıştır.

Kariye müzesi dünyanın en güzel mozayikleri ile ün yapmıştır. Bizans çağının en üstün sanat eseri olarak göste-

rilir. Bir süre bakımsız kalan kilise II. Beyazıd zamanında Çorlulu Sadrazam Ali Paşa tarafından 1495 - 1510 yılları arasında camie çevrilerek sağ tarafına bir minare ilave edilmiştir. Resimli mozayikleri de muhafaza altına alınmıştır. 20 yıl kadar önce müze şekline dönüştürülen mabed, yapılışından kısa bir süre sonra 6 Aralık 557 yılında bir deprem sonucu yıkılmıştı. İddiaya göre, yıkılan kilise Bizans İmparatoru Justinianus tarafından eskisinden daha güzel inşa ettirilerek tavanı mozayiklerle bezenilip Hz. Meryem'e ithaf dilmiştir.

Yapılan arkeolojik incelemeler sonunda kilisenin doğu cephesinde 6. yüzyıla ait kalıntılara rastlanmıştır.

MANASTIR HAYATI YAŞANIYOR

Tarihçi Amonyme Bandury'e göre; İmparator Heraclius (610-641) Bizans tahtına çıktığında kendinden önceki imparator Phocas'ın (602-610) damadı Pekcus'u eşi ve çocukları ile birlikte Kariye manastırına kapatmıştı. Diğer tarihçiler de bundan söz ederler. İmparator Phocas'ın damadı olan general Cirispot, binanın bazı harap yerlerini restore ettirmişti. Fakat putkıranlar devri İmparatoru olan V. Konstantinos Copronymus (780-797), manastırda bulunan rahipleri atarak, kiliseyi bakımsız hale sokmuştu. Ayrıca kayınbiraderi olan Artalasde'yi de eşi ve çocuklarıyla birlikte buraya hapsettirmişti.

Daha sonra Bizans İmparatoru V. Leon'u putkırma fikirlerinden caydırmak üzere, İstanbul'a gelerek Kariye'ye yerleşn Mikhail, Kiliseyi kendi denetiminde tamir ettirerek, çevre manastırlarına çekilmiş olan eski Kariye keşişlerini yeniden burada bir araya topladı.

1081 yılında tahta çıkan İmparator Alexios Comnenos'un devrine kadar Kariyenin durumu ile ilgili bilgi edinemiyoruz. İmparator Alexios kiliseyi bugünkü büyüklükte, dört sütun üzerine dayalı, ufak kubbeli ve grek haçı şeklinde yaptırarak Hz. İsa'ya adadı. Bu onarımda kayınvalidesi ve Bulgar Çarı Samuel'in kızı olan Maria Dükaina'nın büyük etkisi olduğu söylenir. Bir süre sonra anlaşılmayan bir sebepten kilisede değişiklik yapılarak, sütunlar kaldırılmış, yeniden dört paye inşa edilerek kubbe bunların üzerine oturtulmuştur.

BİR BİZANS ÂDETİ

Bizansta bir adet vardı. Genç erkekler, özellikle imparatorlar kendilerinin ad ve ünvanının dışında bir kilise ya da manastırın hamisi olarak dini isimlei de almışlardır. Hem rahip hem sivil kıyafetleriyle resimlerini yaptırarak öldüklerinde, hamisi oldukları kilisede gömülme imtiyazını alırlardı. İşte İmparator Alexios'un oğlu Sebastauerater Isaac da öldüğünde Kariye'de gömülmek üzere görkemli bir mezar yaptırmıştı. Isaac, babası imparator Alexios ölünce saray entrikaları yüzünden kardeşi II. İoannis tarafından önce Karadeniz Ereğlisi'ne, bir süre sonra da Trakyadaki Enez'in kuzey yönünde bulunan Ferye'ye sürgün edilmişti. İsaac 1152 yılında orada Cesmosotire kilisesini ve manastırını yaptırarak öldüğünde gömülmek üzere Kariye de yaptırdığı lahiti buraya aldırmıştı.

Kariye Kilisesi ve manastırının (1204-1261) yılları arasındaki durumu ile ilgili bir bilgi edinemiyoruz. Yalnızca İstanbul'u istila eden Latinlerin yağmasından kurtulamadığını biliyoruz, o kadar. Paleoloğoslar'ın İstanbul'da yönetimi yeniden ele geçirdiklerinde Ma bed bütünüyle tamire muhtaç bir durumdaydı.

13. yüzyılın sonlarında İmparator

Paleolog'un büyük hazine bakanı olan Theodora Methohites geniş çapta imar ve ilaveler yaptırarak kiliseyi bugünkü şekline sokmuştur. Aynı zamanda bir bilgin olan Methohites tüm servetini ve uğraşını bu kiliseye harcıyarak 1328 yıllarına doğru mabedin tamir ve ilavelerini bitirdi. İçini çok güzel mozayiklerle döşedi. Kıymetli mermer, mozayik, rölyef ve fresklerle süslediği kilisede, elliye yakın Hz. İsa'ya ait panolar ve özellikle Hz. Meryem ile Hz. İsa'nın mucizelerini, takdisini ve ölümünü gösteren panolar, din tarihi ve San'at gücü yönünden önem taşırlar. Kubbeye yaptırttığı eşsiz işleme de kendisinin mabedi Hz. İsa'ya sunuşunu canlandırmıştır. eMthohites bu kilisenin hamisi olması sebebiyle özel bir hücresi de bulunduğundan o çağda kenidsini ziyarete gelen dostu, bilgin Gregoras'ı da burada kabul etmiştir.

Birinci Nartex ve İkinci Nartex ile iç kısım bölümlerinde de İncil'e ve havari hikayelerine uygun mozayik ve freskler görülür. Theodore Methohites bir ara İmparator III. Adrenikos ile anlaşamayarak görevinden alındı ve şehrin dışına sürüldü. Ayrıca bütün mal ve mülkelerine de el konuldu. Fakat sürgünden döndüğünde Kariye'deki hücresine yerleşti. 1334 yılında ölünce de buraya gömüldü.

1453 yılında İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine kadar, şehri muhasaralardan kurtarıp koruduğu inancını taşıyan Hz. Meryem tasviri bu mabette saklanırdı.

TÜRKLER YENİDFN ONARIYOR

Kiliseyi camiye çeviren II. Sultan Beyazıd'ın veziri Ali Paşa'dan sonra 1966 yılında bir deprem sonucu yer yer harap olan mabedi İbşir Ağa yeniden

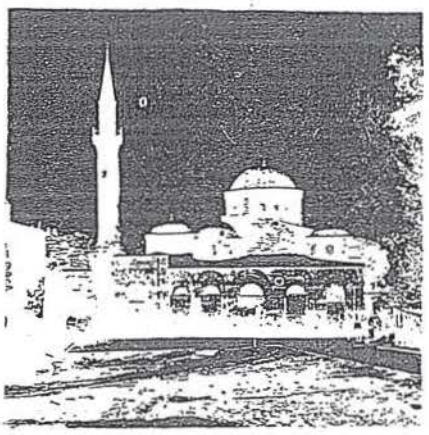

Geçenlerde içinden bazı ikon'lar çalınan Kariye Camiinin geceleyin görünüşü.

onararak eski durumuna getirdi. Ayrıca çevresine medrese ve imaret yaptırmışsa da bunlar günümüze kadar gelememiştir.

Kariye 1876 yılında yeniden tamir görürken o güzel tasvir ve mozayiklerin üzeri de sıvanmıştır. Fakat 1908 yıllarında bu sıvalar açtırılmıştır. 1945 yılında da hükümet Amerikadaki Dumbarton Oaks Araştırma Müessesesine izin vererek, Amerikalı uzman Whitmor'u getirmiş, buradaki mozayik ve freskleri temizleterek harap olan minareyi de onartmıştır.

Caminin ön kısmının yanında dört köşe bir binanın içinde, üzerinde haç şekilleri ile «Eski yeşil» adı verilen renkteki yekpare somaki mermer bir havuz vardır ki, buranın eskiden bir lahit olduğu sanılmaktadır. Ayrıca kilisenin altında bir yeraltı mahalli olduğu iddia ediliyorsa da oraya şimdiye kadar kimse girmemiştir. Dört kubbeli binanın yanında bulunan medresenin kapısı yakınında da Ashab'dan «Ebu Saidülhaberî» yatmaktadır.